

علی حیدری نهند

دیباچه

موجب اطمینان به همدیگر است و حس اعتماد را در بین آنان تقویت می‌کند و در نتیجه، وحدت و همدلی در میان آنان ریشه دوانیده، اعضاء آن محیط را یکدل و یکرنگ خواهد کرد. روشن است که چنین ملتی، با این افراد متحد و یکدل، برنامه‌های خود را در تمام زمینه‌ها به پیش می‌برد و موفق خواهد بود. پس ترقی و توسعه و استقلال یک جامعه، مرهون داشتن انسانهایی امین و رسوخ فرهنگ امانتداری در میان آنان است. در مقابل، اگر همان جامعه، عظیم‌ترین سرمایه‌ها و غنی‌ترین ذخائر دنیا را دارا باشد و

سعادت افراد هر جامعه‌ای، در گرو برنامه‌ها و قوانینی است که متولیان آن جامعه، برای رسیدن به قله خوشبختی، برای همنوگان خویش تدارک دیده‌اند و این برنامه‌ها بدون عوامل اجرائی و افرادی کاردان و امین، کارساز و گره‌گشا نخواهد بود. اگر مسئولین آن جامعه، کارگزارانی متعهد و متخصص تربیت کنند و در مقام عمل، شخصیت‌هایی قوی و امین را به کار بگمارند، بدون تردید در نیل به اهداف خویش موفق خواهند بود؛ زیرا امانتداری افراد یک مجتمع،

پیشرفته‌ترین برنامه‌ها را تنظیم کند، ولی آن را به دست افرادی کارشناس و لکن غیر امین بسپارد، بدون تردید آن جامعه در رسیدن به اهداف بلند خود ناکام خواهد ماند؛ زیرا در اثر خیانت و لغزشهای کارگزاران غیر امین و غیر متعهد، حس اعتماد و اطمینان از افراد آن محیط سلب شده و بد بینی و سوء ظن به همدیگر، جایگزین آن گردیده، انسانها از حرکت در مسیر سعادت و خوشبختی باز خواهند ماند و حتی ممکن است خیانتها و لغزشهای افراد، موجب نابودی آن ملت بشود.

این سخن، نه تنها در کشورها و جوامع بزرگ صادق است، بلکه شامل محیطهای کوچک مانند: وزارخانه‌ها، ادارات، کارخانه‌ها، مدارس، دانشگاهها و خانواده‌ها نیز می‌شود.

بنابراین، اگر ما بخواهیم در آینده نظامی مستحکم و جامعه‌ای پیشرفته و نسلی سعادت‌مند داشته باشیم، باید بدانیم که مهم‌ترین نیاز عصر ما پرورش انسانهای امین و درستکار است، تا آنان مدیران و متولیان فردای کشور ما باشند. بزرگ مربی جهان

بشريت، حضرت امام علی علیه السلام دوره نوجوانی را بهترین زمان پذیرش صفات و عادات نیک و بد می‌داند و خطاب به فرزندش امام مجتبی علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّمَا قَلْبُ الْحَدَثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْفَى فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ فَبَادَرَتْكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَفْسُقَ قَلْبُكَ وَيَسْتَعِزَّ لُبُّكَ؛^۱ دل نوجوان مانند زمین خالی است؛ هر چه در آن قرار داده شود، آن را قبول می‌کند. من به آموختن ادب [و پرورش صفات نیکو] در وجود تو همت گماشتم، قبل از اینکه قلب تو سخت گردد و عقل تو مشغول شود.»

بر این اساس، تقویت و پرورش روحیه امانتداری از همان دوران نوجوانی نسبت به دوره‌های دیگر نقش زیربنایی دارد و در این دوره، بهتر می‌توان شخصیت انسانهایی امین و درستکار و سعادت‌مند را پی‌ریزی کرد.

معنا و مفهوم امانت

امانت در لغت، به معنای راستی، درستکاری و در مقابل خیانت قرار

۱. وسائل الشیعة، ج ۲۱، ص ۴۷۸.

دارد و همچنین به مال یا چیزی که به کسی برای نگه داشتن بسپارند، امانت گفته می‌شود؛ سپرده، ودیعه و استعدادی که خدای متعال برای کسب خیر و علم و عشق در دل انسان به ودیعت نهاده، و تکالیفی که خدای تعالی برای خلق تعیین کرده است، از معانی امانت محسوب می‌شوند.^۱

از نظر اسلام، امانت علاوه بر امور مادی، شامل امور معنوی نظیر: تکالیف دینی، اطاعت، عبادت، رعایت حقوق مردم و سایر چیزهایی که در حیطة وظائف یک مسلمان قرار دارند نیز می‌شود.^۲ و این، یک معنی عام و فراگیر است که تمام اقسام امانت را شامل می‌باشد.

در احادیث نیز از ایمان به امانت تعبیر شده است و شاید معنای این سخن آن است که هر کس که ادعای ایمان می‌کند و خود را مؤمن به قوانین الهی می‌داند، او در حقیقت بار امانتی را پذیرفته و با عمل کردن به برنامه‌های ایمانی، می‌خواهد این امانت را به سر منزل مقصود برساند و یا اینکه کمال ایمان با امانتداری توأم است.

امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: «مَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ لَا إِيمَانَ لَهُ»^۳ کسی که امانتدار نباشد، ایمان ندارد.»

و آنگاه که سلیمان بن خالد از امام باقر علیه السلام از معنای مؤمن سؤال کرد، حضرت فرمود: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ مَنِ اثْتَمَنَهُ الْمُسْلِمُونَ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ»^۴ مؤمن کسی است که مسلمانها او را بر مال و جان خویش امین بدانند.»

انجام تکالیف الهی و فرائض دینی، یکی دیگر از مفاهیم و معانی امانت است که در قرآن کریم به آن تأکید شده است.^۵ آنگاه که خداوند متعال در «عالم ذر» آن امانت را به آسمانها و زمین و کوهها عرضه کرد و آنان از پذیرفتن این بار سنگین امتناع ورزیدند، انسان آن را پذیرفت و در واقع، تعهد و قبول مسئولیت در مقابل فرامین الهی را به عهده گرفت.^۶ قرآن در این مورد می‌فرماید: «إِنَّا عَرَضْنَا

۱. فرهنگ معین، ج ۱، ص ۳۴۷.

۲. بحارالانوار، ج ۷۸، ص ۲۵۷.

۳. غرر الحکم، ج ۴، ص ۵۲۳۴.

۴. الکافی، ج ۲، ص ۲۳۴.

۵. مجمع البحرین، ج ۶، ص ۲۰۲.

۶. تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۴۵۴.

امانت‌های معنوی به مراتب مهم‌تر از امانت‌های مادی است؛ زیرا امانت‌های مادی اگر زمانی در معرض خیانت و نابودی قرار گیرد، قابل جبران است، ولی امانت‌های معنوی چندان جبران‌پذیر نیست.

به نظر می‌رسد که در این گفتار مختصر نتوان تمام اقسام و انواع امانت‌ها را گرد آورد و بررسی کرد، اما به تعدادی از آنها که در متون دینی به عنوان امانت مطرح شده و توصیه‌های اکید برای حفظ و پاسداری از آنان به عمل آمده است، اشاره می‌کنیم:

۱. اموال

بارزترین مصداق امانت در میان مردم، اموال و اشیاء می‌باشد. آنگاه که شخصی به دیگری اطمینان می‌کند و مال خود را به او می‌سپارد، گیرنده با قبول آن موظف به پاسداری و حفظ آن می‌شود و در موقع نیاز به صاحبش باز می‌گرداند. در فرهنگ اسلامی بحثی به نام «ودیعه» وجود دارد که برای جلوگیری از نزاع و مناقشات و

الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَتَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ؛^۱ «ما امانت (تعهد، تکلیف و ولایت الهی) را بر آسمانها و زمین و کوهها عرضه داشتیم. آنها از پذیرش آن خودداری کردند، و از آن هراسیدند اما انسان [بار مسئولیت] آن را به عهده گرفت.»

گاهی از امانت در متون فقهی و حدیثی به «ودیعه» تعبیر می‌کنند و فقهاء اسلامی در کتابهای فقهی تحت این عنوان، بابت تدوین کرده‌اند که احکام و شرائط و مسائل مربوطه را در آنجا عنوان می‌کنند.

اقسام امانت

واژه امانت در منابع اسلامی مفهوم گسترده‌ای دارد؛ چنان که امانت و امانتداری در تمام زوایا و ابعاد زندگی انسان معنا و مفهوم پیدا می‌کند و در این صورت، انواع و مصداق بسیاری خواهد داشت. بعضی از نویسندگان^۲ امانت‌ها را در یک دسته بندی اولیه به مادی و معنوی تقسیم کرده‌اند و برای هر قسم از آن فروعاتی ذکر کرده و در توضیح آن افزوده‌اند که

۱. احزاب / ۷۲.

۲. اخلاق المسلم، ص ۵۳.

تو سپرده شده، نه لقمه‌ای چرب، بلکه بار امانتی در گردن توست [که در پاسداری از آن] باید مافوق خویش را پاسخگو باشی!»

آری، طبق بینش اسلامی، هر شخص مسلمان در برابر جامعه خویش و وظائفی را بر عهده دارد و آنگاه که مسئولیت دولتی به او واگذار می‌شود، باید به مقام و منصب خویش به دیده‌ی یک ودیعه‌ی الهی بنگرد و نهایت امانتداری را مبذول دارد. البته انتخاب کنندگان این افراد (اعم از مردم و مسئولین بالاتر) هم باید در نظر داشته باشند که چه کسانی را امین قرار می‌دهند؛ چرا که در صورت دقت نکردن، ممکن است از امانتهای واگذار شده، سوء استفاده شود و بخش اعظم مسئولیت این نوع خیانت، بر عهده‌ی انتخاب کنندگان خواهد بود.

۳. رازها و اسرار

در بعضی از روایات آمده است که سخنان محرمانه و اسرار مردم جزء امانت است و باید شخص مسلمان در حفظ و نگهداری آن کوشش فوق

اختلافات در این زمینه، احکام و شرائط این نوع امانتداری و امانتگذاری در آنجا بیان شده است. قرآن کریم این قسم از امانت را مطرح می‌کند و می‌فرماید: «فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بِنِعْمَةِ اللَّهِ الَّذِي آوَىٰ إِلَيْكُمْ وَتَمَنَّىٰ أَن تَبْتَغُوا بِهَا سُبُلَ فَتُونًا وَتَدْرَبُونَ عَلَيْهَا عُذْرًا وَنِدَاءً وَإِن نَحْنُ بِذُنُوبِكُمْ لَأَوْثَمُونَ»^۱ «اگر کسی از شما به دیگری امانتی سپرد، شخص امین باید آن ودیعه را به صاحبش برگرداند و از خداوندی که پروردگار اوست، پروا کند!»

۲. منصبهای حکومتی

مناصب و مقامات حکومتی در دست کارگزاران نظام اسلامی، نوعی امانت محسوب می‌شود و باید به عنوان یک ودیعه‌ی الهی به آن نگریسته شود و هرگز فکر خیانت و بهره‌برداری شخصی در آن مطرح نباشد. امام علی علیه السلام در این زمینه به اشعث بن قیس که فرماندار آن حضرت در آذربایجان بوده، نامه‌ای نوشته و ضمن یادآوری مسئولیت سنگین او، فرموده است: «وَإِنَّ عَمَلَكَ لَيْسَ لَكَ بِطُعْمَةٍ وَلَكِنَّهُ فِي عُنُقِكَ أَمَانَةٌ وَأَنْتَ مُسْتَرْعَىٰ لِمَنْ فَوْقَكَ»^۲ مطمئناً کاری که به

۱. بقره / ۲۸۳.

۲. نهج البلاغه، نامه ۵.

می‌شود. رسول گرامی اسلام ﷺ در حدیثی به این موضوع تصریح کرده و فرموده است: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَانَ مُسْلِمًا فِي أَهْلِهِ وَ مَالِهِ»^۳ از ما نیست کسی که به خانواده یا مال مسلمانی خیانت کند. امام صادق عليه السلام نیز در حدیثی که گذشت، امانتداری در نوامیس را مورد تأکید قرار داده است.

۵. عقل و نیروی تفکر

عقل انسان یکی از ودایع ارزشمند الهی است که همواره در طول زندگی، افراد بشر از آن امانت‌خداایی بی‌نیاز نیستند و در صورت بهره‌نگرفتن و یا استفاده ناصحیح از آن، به این امانت الهی خیانت کرده‌اند. امام علی عليه السلام در این باره فرموده است: «مَا اسْتَوَدَعَ اللَّهُ امْرَأً عَقْلاً إِلَّا اسْتَنْقَذَهُ بِهِ يَوْمَ مَا؛^۴ خداوند، عقل را در وجود کسی امانت نهاده است، مگر اینکه روزی به وسیله آن او را نجات خواهد داد.»

العاده به عمل آورد و کسی حق ندارد بدون اجازه دیگران رازها و اسرار آنان را فاش کرده، در بین مردم منتشر کند. پیشوای ششم، امام صادق عليه السلام می‌فرماید: «لَا يَكُونُ الْأَمِينُ أَمِيناً حَتَّى يُؤْتَمَنَ عَلَيْهِ ثَلَاثَةً فَيُؤَدِّيَهَا عَلَى الْأَمْوَالِ وَالْأَسْرَارِ وَالْفُرُوجِ وَإِنْ حَفِظَ اثْنَيْنِ وَ ضَيَّعَ وَاحِدَةً فَلَيْسَ بِأَمِينٍ؛^۱ کسی را نمی‌توان امین دانست، مگر اینکه در سه چیز امانت داده شود و آن را ادا کند: اموال، اسرار، و نوامیس. و اگر در دو مورد از عهده برآید و در یکی خیانت کند، امین نخواهد بود.»^۲

۴. ناموس مردم

در سیره اهل بیت عليهم السلام حرمت زنها و دختران مسلمان، یکی از ظریف‌ترین اقسام امانت شمرده می‌شود که محافظت از آن، وظیفه همه مسلمانان می‌باشد و هرگونه بی‌توجهی و سهل‌انگاری در این مورد ضررهای جبران‌ناپذیری در پی خواهد داشت. در اهمیت این نوع امانت، کافی است بدانیم که لغزش در این زمینه، موجب جدایی از اهل بیت عليهم السلام و پیامبر بزرگوار صلوات الله عليه

۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۴۸.

۲. تحف العقول، ص ۳۱۶.

۳. مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۱۲.

۴. نهج البلاغه، حکمت ۴۰۷.

۶. فرائض الهی

واجبات الهی و تکالیف شرعی از امانتهای معنوی محسوب می‌شود و انسان مسلمان باید نهایت تلاش خویش را در به جا آوردن این وظائف به کار گیرد و گرنه، از مسیر امانتداری منحرف شده است.

یکی از معانی امانت در آیه شریفه «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ»^۱ تکالیف و فرائض الهی است و بعضی از مفسران گفته‌اند که منظور از امانت، واجبات و تکالیف الهی همچون: نماز و روزه و حج است^۲ و در روایت آمده است هنگامی که وقت فریضه نماز می‌رسید، رنگ چهره امام علی علیه السلام دگرگون می‌شد و آن حضرت از حال طبیعی خارج می‌گشت و می‌فرمود: «وقت نماز رسید. وقت ادای امانت الهی است.»^۳

در ایسن روایت، نکات قابل توجهی وجود دارد: امام علی علیه السلام به عنوان الگوی یک انسان کامل به فرائض خداوند به دیده یک امانت الهی می‌نگرد و هنگام وقت نماز، این گونه از خود حساسیت نشان می‌دهد. همچنین از این حدیث می‌فهمیم که

چگونه در «ادای امانت» اهتمام داشته باشیم و در حفظ آن با تمام وجود بکوشیم.

۷. قرآن و اهل بیت علیهم السلام

کتاب خداوند و عترت پیامبر صلی الله علیه و آله دو امانت ارزشمندی هستند که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای حفظ آنها به امت اسلام وصیت کرده است. بنابراین، مسلمانان وظیفه دارند با جان و دل، این دو امانت گرانبها و ارزشمند نبوی صلی الله علیه و آله را ارج نهاده، محافظت کنند.

آنان طبق سفارش پیامبر صلی الله علیه و آله باید در پرتو راهنمایی اهل بیت علیهم السلام به معارف حیات‌بخش قرآن کریم عمل کنند و به سعادت ابدی راه یابند. «حدیث ثقلین» را می‌توان به عنوان گویاترین پشتوانه این سخن ذکر کرد: عبد الله بن عباس بعد از نقل یک خطبه طولانی پیامبر صلی الله علیه و آله در حجة الوداع که در مورد نشانه‌های آخر الزمان بیان شده است، در آخر آن روایت، نقل می‌کند که پیامبر صلی الله علیه و آله

۱. احزاب / ۷۲.

۲. تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۴۵۲.

۳. بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۲۴۸.

بر اساس این کلام، جان انسان از امانتهای الهی است که در وجودش به ودیعت نهاده شده و باید از این امانت در راه رضای او استفاده کرد. اگر با این امانت خدادادی معصیت شود، در واقع به «امانت» خیانت شده است و به قول حافظ شیرازی:

این جان عاریت که به حافظ سپرده دوست

روزی رخس ببینم و تسلیم وی کنم
برای توضیح این نکته، به نقل خلاصه کلامی از حضرت امام خمینی علیه السلام بسنده می‌کنیم. ایشان می‌فرماید: «... و باید دانست که حق تبارک و تعالی، تمام قوا و اعضاء ظاهریه و باطنیه را به ما مرحمت فرموده و اینها را به ما به رسم امانت مرحمت فرموده، در صورتی که تمام آنها پاک و پاکیزه و طاهر از قذارات (آلودگیهای) صوریه و معنویه بودند. پس اگر ما در وقت ملاقات آن ذات مقدس، آن امانات را بدون آرایش به

فرمود: «ای مردم! من به زودی از میان شما خواهم رفت. با شما وداع می‌کنم و برایتان وصیتی دارم. وصیت مرا حفظ کنید! من در میان شما دو امانت گرانها می‌گذارم: کتاب خدا و عترت من که اهل بیت من هستند. اگر به این دو پناهنده شوید، هیچ گاه گمراه نخواهید شد.»^۱

علاوه بر این حدیث، روایاتی هست که در آنها از زبان ائمه علیهم السلام نقل شده که «نَحْنُ وَدِيعَةُ اللَّهِ فِي عِبَادِهِ»^۲ ما امانت الهی در بین بندگانش هستیم. و در مورد حضرت فاطمه علیها السلام روایت ویژه‌ای هست که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود: «يَا أَبَا الْحَسَنِ هَذِهِ وَدِيعَةُ اللَّهِ؛ ای ابالحسن! فاطمه، امانت خداست.»

۸. جان انسان

امام علی علیه السلام می‌فرماید: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ نَفْسِي أَوَّلَ كَرِيْمَةٍ تَنْتَزِعُهَا مِنْ كَرَامَتِي وَ أَوَّلَ وَدِيعَةٍ تَرْجِعُهَا مِنْ وَدَائِعِ نَعْمِكَ عِنْدِي»^۳ بارخدا! جان مرا نخستین چیز گرامی قرار بده که از اعضاء بدن من می‌گیری و اولین امانتی که از نعمتهای به من سپرده شده، به نزد خود بر می‌گردانی.»

۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۳۷۴.

۲. بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۲۴۵.

۳. همان، ج ۲۲، ص ۴۸۴.

۴. نهج البلاغه، خطبه ۲۱۵.

است.^۳ این قسم از امانت، همان قابلیت تکامل به صورت نامحدود، آمیخته با اراده و اختیار و رسیدن به مقام انسان کامل و پذیرش ولایت الهیه است.^۴

و اینکه از این امر، تعبیر به امانت شده، به خاطر اهمیت این امتیاز بزرگ انسانهاست و گرنه، باقی مواهب خداوند نیز امانتهای الهی هستند.

در یک بیان جامع، می توان گفت: این قسم از امانت، همه ابعاد و اقسام آن را تحت الشعاع قرار می دهد و اساساً هدف نهایی در تربیت اسلامی، رساندن انسانها به این مرحله از تکامل می باشد. علاوه بر مصادیق فوق، برای امانت موارد دیگری نیز در فرهنگ اهل بیت علیهم السلام یافت می شود که از عهده این مجال خارج است.

۱. چهل حدیث امام خمینی رحمته الله علیه، ص ۴۸۰.

۲. بحار الانوار، ج ۲، ص ۳۶.

۳. احزاب / ۷۲.

۴. تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۴۵۲.

عالم طبیعت و قدارات ملک و دنیا به او رد کردیم، امین در امانت بوده ایم و الا خیانتکار بودیم.»^۱

۹. علم و دانش

بنا به فرموده پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله علم و دانشی که در اختیار انسان قرار می گیرد، از ودایع الهی محسوب می شود و دانشمندان و علماء، امین خداوند بر آن می باشند: «أَلْعِلْمُ وَدِيعَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَالْعُلَمَاءُ أُمَنَّاؤُهُ عَلَيْهِ فَمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِهِ أَدَّى أَمَانَتَهُ وَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِعِلْمِهِ كُتِبَ فِي دِيْوَانِ الْخَائِنِينَ»^۲ علم، امانت خداوند در زمین اوست و دانشمندان امینان او بر آن هستند؛ پس هر کس به علم خود عمل کند، حق امانت را ادا کرده و هر کس به علم خود عمل نکند، [نام او] در دفتر خائنین نوشته خواهد شد.»

۱۰. تعهد و مسئولیتهای انسان

انجام وظیفه و عمل به تعهد و مسئولیت، امانت سنگینی است که انسان در «عالم ذر» با زبان حال آن را تعهد کرده است، در حالی که هیچ یک از موجودات تسوان قبول آن را نداشته اند. خداوند متعال در قرآن کریم به این امانت اشاره فرموده